

ERGENLERDE DİNDARLIK, ALGILANAN ANNE-BABA DİNDARLIĞI VE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Adem ŞAHİN*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba tutumları ve dindarlığı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Araştırmanın örneklem grubu Konya il merkezindeki ilköğretim ve liselerde öğrenim görmekte olan öğrencilerden tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 578 ergenden oluşmaktadır. Örneklem %56.2'si (s=325) kız, %43.8'i (s=253) erkektir. Araştırmada dindarlıkla ilgili verileri elde etmek için "Dini Hayat Ölçeği"; ergenlerin anne-baba dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumlarına dair algılarını tespit etmek için tutum ifadelerinden yararlanılmıştır. Araştırma neticesinde, ergenlerde dindarlık ile ebeveyn dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; anne babanın çocuk yetiştirme tutumlarının, ergen dindarlığı ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiyi etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ergen, dindarlık, anne-baba tutumları, aile, psikoloji.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN RELIGIOSITY, PERCEIVED PARENTAL RELIGIOSITY AND PARENTAL ATTITUDES IN ADOLESCENTS

The aim of this study was to examine the relationship between religiosity and the perceived parental religiosity and attitudes. The sample group of the study consists of 578 adolescents, 325 of whom are females and 253 males. The participants, being Muslim, were selected randomly from high schools in the city of Konya, Turkey. The sample group filled out "Religious Life Scale" and answered the questions about their parents' child-rearing attitudes and religiosity. The findings of the study have demonstrated the existence of a significant relationship between the subjects' religiosity and the perceived parental religiosity and attitudes. The perceived parental attitudes were found out to make a significant contribution to the relationship between the adolescent and the perceived parental religiosity.

Key words: Muslim adolescents, religiosity, parental attitudes, family, psikoloji.

Aile ve din, ergenin psiko-sosyal uyumunda etkili olan iki önemli kurumdur. Ülkemizde ve Batı'da yapılan araştırmalar, aile ve din arasında güçlü ilişkile-

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, adesahin@hotmail.com.

rin olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, ergen dindarlığı ile anne-baba dindarlığı arasındaki ilişki ve bu ilişkiye etki eden faktörler, özellikle ebeveynin çocuk yetiştirme tutumlarının etkisini inceleyen araştırmalar oldukça sınırlı sayıda kalmıştır. Bu araştırmanın amacı, ergenlerde dindarlık ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiye anne-baba tutumlarının etkisini ortaya koymaktır.

Ergenlik, çocukluğun sonu ile yetişkinliğin başlangıcı arasında yer alan, kendine has özellikleri ve problemleri olan bir gelişim dönemdir. Ergenlik dönemi biyolojik olarak buluşa ermekle başlamakla birlikte, sonuna dair somut bir olgu veya olaydan bahsetmek zordur. Bununla birlikte, bireyin biyolojik ve toplumsal anlamda üretken hale gelmesi, kendi doğrularını belirleyip, ulaşmak istediği hedefleri doğrultusunda sorumluluklarını üstlenecek kapasiteye ulaşması, bu dönemin sona erdiğinin işaretleridir. Ülkemizde ergenliğin başlangıcı ve sonu konusunda psikologlar arasında bir görüş birliğine varılmadığı; ancak cinsel, ırksal ve coğrafi farklılıklar göstermekle birlikte başlangıcının, kızlar için genel olarak 11-13 yaşları, erkekler için 13-15 yaşlarına arasına tekabül ettiği; sonunun ise, yine bireysel farklılıklar olmakla birlikte, 16-17 yaşları arasında başladığı ve yirmili yaşların başlarına kadar uzayabildiği kabul edilmektedir (Kulaksızoğlu,1998, s.17; Erden, Akman, 2004, s.50; Tuzcuoğlu, 2005; Armaner, 1980, s. 80; Peker, 1993, s.106).

Psikolojide ergenlik, genel olarak bir stres ve çatışma dönemi olarak kabul edilir. Birey, ergenlik döneminin başlamasıyla birlikte, çocukluktan getirdiği duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını, bireysel ve toplumsal düzeyde yeniden şekillendirir. Bu süreçten dindarlık da etkilenir ve ergen, çocukluk döneminde oluşan dini hayatını bedensel, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişime paralel olarak yeniden yapılandırır. Ergenlik, aynı zamanda yeni bir uyum ve denge arayışı dönemidir. Ergenlik dönemiyle ilgili çalışmalarında öne çıkan Offer ve arkadaşlarına göre, ergenlerin küçük bir bölümü literatürde bahsedilen çatışma ve problemleri yaşamaktadır (Offer ve ark. 1998, s.2-3). Biz de başta aile ve din olmak üzere, uyum sürecinde etkili olan faktörlerin olumlu etkileriyle, ergenlerin büyük bölümünün bu dönemi çok fazla çatışma ve problem yaşamadan atlattığını kabul etmekteyiz.

Ergenlerin psiko-sosyal uyumunda ailenin çocuk yetiştirme tutumlarının önemli etkileri vardır. Çocuk yetiştirme tutumları, toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Mesela, Batı toplumlarında çocuk bireysel, bağımsız ve yarışmacı olarak yetiştirilirken; Doğu toplumlarında kolektif bilinç ve yardımlaşma daha çok ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan aynı toplum içerisindeki aileler ve ailelerin yapı taşları olan anne ve babalar da farklı çocuk yetiştirme tutumları sergileyebilmektedirler (Kulaksızoğlu, 1998, s.102).

Literatürde anne-baba tutumları ile ilgili olarak demokratik, otoriter (Erbil ve ark., 2006); ilgisiz, otoriter, hoşgörülü, aşırı disiplinli ve destekleyici, (Caputo, 2005); destek, davranışsal kontrol, psikolojik kontrol (Gillette, 2006); demokratik, ilgisiz, otoriter (Kuzgun, 1973); demokratik, otoriter, tutarsız, kayıtsız (Bilir, Dabanlı, 1981) gibi değişik sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar değer-

lendirildiğinde, ebeveyn tutumlarının kontrol ve destek olmak üzere iki temel kategori etrafında kümelendiği görülmektedir. Ailesel destek, sevgi, sıcaklık, yardım, övme, kabul ve fiziksel etkileşim gibi aile ve çocuk arasındaki iletişimi güçlendirecek davranışları kapsar ve ergende istendik davranışların gelişmesinde merkezi öneme sahiptir. Diğer taraftan ailesel kontrol, sevgiden yoksun bırakma (love withdrawal), denetleme, düzenleme, cezalandırma, denetim altında tutma ve çocuğun davranışının kendisi ve başkalarına yönelik muhtemel sonuçlarını açıklama (induction) gibi davranışları kapsar. Kontrolün temelinde, ergenin ailenin standartlarına veya beklentilerine uygun davranışlarda bulunmasını sağlama söz konusudur. Kontrol davranışlarının altında yatan güdülerden birisi de, kişisel aile değerlerinin yansımaları olan aile sistemi içindeki etkileşim kurallarını güçlendirmeye çalışmaktır (Sager, 1998, s.9; Gillett, 2006, s.6-7).

Anne babaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarıyla, çocuğun psiko-sosyal uyumu arasında güçlü ilişkiler vardır. Yapılan araştırmalara göre, bireysel ve toplumsal uyumu yüksek olan çocuklar, anne babalarının kendilerine karşı tutumlarını sıcak, destekleyici, beklentileri yüksek ve denetleyici; buna karşılık uyum sorunu yaşayanlar, anne babalarını daha az denetleyici, düzenleyici, beklenti, sevgi ve ilgisi düşük kişiler olarak algılamaktadırlar (Ekşi, 1990, s. 44). Yine bulgular, kendini duygusal olarak anne babasına yakın hisseden ergenlerin, ailesi ile yakın bağı olmayanlara göre daha üst düzeyde sosyal beceri, benlik saygısı, sorumluluk ve daha düşük düzeyde problem davranışı sergilediklerini göstermiştir. Buna karşılık, aile bağlılığı düşük olan ergenler, diğerlerine göre daha stresli, agresif, depresif, kaygılı, intihar düşünceli, benlik saygısı düşük ve umutsuz kişilerdir (Probst, 2003, s.8).

Din, tarih boyunca insanlığın en önemli fenomenlerinden birisi olmuştur. Yapılan araştırmalar, dünyada yaşayan insanların büyük bölümünün bir dine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Çok yönlü bir olgu olması ve oldukça farklı bağlamlarda ele alınması sebebiyle dinin bir çok tanımı yapılmıştır. Bir tanıma göre din, bireyin kutsalına daha yakın olmasını sağlayan inançlar, ritüeller, prensipler, uygulamalar ve sembollerin organize olmuş sistemleridir (Koenig, McCullough, Larson, 2001'den nakl., Morris, 2005, s.6). Aydın (1987) dini, kitaplı dinler bağlamında "ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum" olarak tarif eder (s.5). Dindarlık ise en geniş anlamda, dindar olma pratiğidir. Daha özel anlamda ise "kurumsal bağlılık ve emir/tavsiye edilen pratiklerde bulunmak yoluyla, tabiatüstü bir güç hakkındaki muayyen bir akide (doctrine) ile ilişki kurmaktır" (Reich, Oser, Scarlett, 1999, s.71'den nakl. Morris, 2005, s.6). Buna göre din, bir sistemin adı iken, dindarlık bir dine inanan kişinin yaşadığı tecrübeler, dini amaçla yapılan her türlü ibadet ve ahlaki davranışı kapsamaktadır.

Glock'a (1972) göre, dindarlığın inanç, duygu, davranış, bilgi ve etki olmak üzere beş boyutu vardır. İnanç boyutu, bireyin inandığı dinin inanç esasları ile ilgilidir. Her dinin özünde bağlıların inanması gereken bir takım inanç esasları vardır. Kitaplı dinler bağlamında değerlendirildiğinde inanç esasları, dinin teoloji-

sinin ortaya koyduğu Tanrının sıfatları etrafında şekillenir. Mesela İslam Dini açısından baktığımızda inanç esaslarının temelinde tevhid ilkesi vardır. Bütün diğer inanç esasları, Allah'ın birliğinin açılımıdır. Diğer taraftan, hemen hemen her dinde, dine inanan kişinin yapması gereken bir takım ritüeller, ibadetler vardır. Bunlar, tabir yerinde ise, inancın yansıması, objektifleşmesidir. Dinin emrettiği salt ibadetlerin yanı sıra, bireyin dini inancı doğrultusunda yapıp ettiği bütün fiilleri de dini davranışın kapsamına girer. Dinin duygu boyutu ise, bireyin dini bağlamdaki duygu ve hislerini ifade eder. Buna göre, sevgi, korku, ümit, vb. duygular, din dilinde günlük hayattaki kullanımlarının dışında özel anlamlara bürünürler. Mesela Allah korkusu veya peygamber sevgisinden bahsettiğimiz zaman, bu kelimelere herhangi bir insana duyulan sevgi ya da korkudan daha farklı bir anlam yükleriz. Dindarlığın diğer bir boyutu da bilgidir. Bilgi boyutu, bireyin bağlı olduğu dine, inanç esaslarına veya dinin tarihçesine dair bilgileri kapsar. Dindarlığın etki boyutu ise, dinin bireyin günlük yaşamına olan yansımasını ifade eder. Araştırmamızda, ergenlerin dindarlığını ölçmek için, Glock'un açıkladığı dindarlığın inanç, duygu, davranış ve bilgi boyutları esas alınarak geliştirilmiş olan bir dindarlık ölçeği kullanılacaktır.

Ailenin dindarlığı ile çocuğun dindarlığı arasında güçlü bir ilişki vardır. Her insan belli bir inanç ikliminde doğar ve genelde içinde doğduğu toplumun, daha özelden ise ailesinin dinini kabul eder. Yapılan araştırmalar politik, sportif, eğlence ve beslenme davranışlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, çocuk ve ailenin davranışlarının en yüksek düzeyde din konusunda benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Çocukluk ve ergenlik döneminde en üst düzeyde olan bu ilişki, her ne kadar yaş ilerledikçe düşüş gösterse de üniversite yıllarında, hatta ileri yaşlarda bile gücünü koruyabilmektedir (Beit-Hallahmi, Argyle, 1997, s.100; Şahin, 2005).

Ailenin dini hayatının benimsemesinde, ergenin anne babası ile ilişkisinin niteliği, ebeveynin çocukla iletişimindeki davranış ve tutumları etkili olmaktadır. İlgili araştırmaların bulguları, değişik anne-baba tutumları karşılaştırıldığında, yüksek destek ve kontrol ifade eden demokratik kontrol tutumunun dini bağlılıkla olumlu ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Buna göre, anne babasının demokratik kontrol tutumunu benimsediğini kabul eden ergenler, otoriter veya hoşgörülü olanlara göre dini daha önemli görmektedirler. Yine bulgulara göre, ebeveynin otoriter tutumu arttıkça dinin ergen için önemi düşmektedir (Lloyd, Debra Heard, 2000). Araştırmamızda da, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; ergenlerin, anne babalarının kendileriyle ilişkilerinde sergiledikleri tutum ve davranışlara dair algılarının, ergen dindarlığı- algılanan ebeveyn dindarlığı ilişkisini etkilediği varsayılmaktadır.

METOT

1.Örnekleme

Araştırmanın örnekleme grubu, Konya il merkezindeki ilköğretim ve liselerde öğrenim görmekte olan ergenlerden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 578 denekten oluşmaktadır. Örneklemin %56.2'si (s=325) kız, %43.8'i (s=253) erkek; %18.7'si (s=108) 12-14 yaş, %71.5'i (s=413) 15-17 yaş, %9.9'u (s=57) 18-21 yaş

grubundan; %1.4'ünün (s=8) ailesinin ekonomik düzeyi düşük, % 4.3'ünün (s=25) ortanın altı, %58.8'inin (s=340) orta, %27.9'unun (s=28.3) ortanın üstü, %6.1'inin (s=35) yüksek; %4.7'si (s=27) hayatının büyük bölümünü köy kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde, %8'i (s=46) ilçe merkezi, %86'sı (s=497) il merkezi, %1,2'si yurt dışında geçirmiş; %94.1'inin (s=544) anne ve babası birlikte yaşamakta iken %2.4'ü (s=14) ayrı yaşamaktadır. Diğer taraftan, deneklerin %0.3'ünün (s=2) annesi, %2.8'inin (s=16) babası ve %0.2'sinin (s=1) hem anne ve hem de babası vefat etmiştir. Deneklerin %60.2'sinin (s=348) annesi ilkökul mezunu, %13.8'inin (s=80) ortaokul, %16.1'inin (s=93) lise, %9.5'inin (s=55) üniversite mezunu; buna karşılık, %25.1'inin (s=145) babası ilkökul mezunu, %12.8'inin (s=74) ortaokul; %23.2'sinin (s=134) lise, %38.6'sının (s=223) üniversite mezunudur.

2. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda dindarlıkla ilgili verileri toplamak için D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerince geliştirilen Dini Hayat Ölçeği (DHÖ) * ; ebeveynin çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarını tespit etmek için ise Smith ve Kim (2003) tarafından kullanılan ve temelde ebeveynin kontrol ve destek davranışlarını ölçmeyi hedefleyen 13 tutum cümlesinden faydalanılmıştır.

DHÖ, dinî hayatın Glock (1972) tarafından öne sürülen dört boyut esas alınarak dindarlığı ölçmek için geliştirilen likert tipi bir ölçek olup , 31 maddeden meydana gelmektedir. Ölçeğin inanç boyutu 4, duygu boyutu 7, davranış boyutu 10 ve bilgi boyutu 10 asıl maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 0, en yüksek puan 69 olup, araştırmada *toplam dindarlık puanı* veya *dindarlık puanı* olarak değerlendirilecektir.

Ölçeğin inanç boyutu, katılıyorum (2), kararsızım (1), katılmıyorum (0) seçeneklerini içermekte olup, alınabilen en yüksek puan 8, en düşük puan 0'dır. Duygu boyutu, hiç (0), biraz (1), çok (2), pek çok (3) seçenekleri üzerinde işaretlenebilmekte olup, cümlelerde ifade edilen duygu veya tecrübelerin şiddet ve derecesini ölçmektedir. Bu boyuttan en az 0, en çok 21 puan alınabilmektedir. Davranış boyutunda ise maddeler, ölçülmek istenen dinî davranışın sıklık derecesine göre, hiç (0), bazen (1), çoğu zaman (2), her zaman (3) şeklinde işaretlenebilmektedir. Bu boyuttan alınacak en az puan 0, en yüksek puan 30'dur. DHÖ'de ölçülen son boyut, bilgi boyutudur. Bilgi boyutunda seçenekler doğru ve yanlış şeklinde oluşturulmuş ve her doğru cevap için 1 puan takdir edilmiştir. Bu boyuttan alınabilen en az puan 0, en yüksek puan ise 10'dur.

DHÖ'nün üniversite öğrencileri için güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Yıldız (1998) ve Şahin (1999); ergenler için güvenilirlik-geçerlik çalışmaları ise Şahin (2005) tarafından yapılmıştır.

Araştırmada, ergenlerin ebeveynlerinin tutum ve davranışlarına dair algılarını tespit etmek için tutum cümlelerinden faydalanılmıştır. İlgili ifadeler, anne ve babanın ideal kişi olarak kabul edilmesi, anne babaya saygı, çocuğa

* Dini Hayat Ölçeğinden elde edilen toplam puan, araştırmamızda 'dindarlık' olarak ifade edilecektir.

yardım, çocuğu övme, tolerans, destekleme, ebeveynin kendi problemleri yüzünden çocuğu suçlaması, çocukla birlikte yapılan planı sebepsiz iptal etmesi, çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, ev dışında birlikte olduğu kişiler, okul ve öğretmenler hakkında bilgi sahibi olması konularını kapsamaktadır. Bu konular, daha çok ailesel destek ve kontrol konularını kapsamakla birlikte, ergen-ebeveyn ilişkilerinde etkili olan anne babanın ideal kişi olarak algılanması, ebeveyne saygı gibi konular da araştırmamıza dahil edilerek konuyla ilgili daha kapsamlı bir portrenin çizilmesi hedeflenmiştir. Araştırmada ulaştığımız veriler, ergenlerin anne babalarıyla ilgili konulardaki algı ve kabullerine dayanmaktadır.

Araştırmada, ergenlerin anne babalarını olmak istenilen ideal kişi olarak kabul etmeleri, birlikte vakit geçirmekten hoşlanmaları ve onlara saygı duymaları, “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum” seçenekleri üzerinden; ebeveynin yardım etme, övme, problemleri sebebiyle çocukları suçlama ve yapılan bir planı sebepsiz olarak iptal etme sıklığı, “hiçbir zaman, nadiren, bazen, genellikle, devamlı”; ebeveynin toleransı, “toleranslı, katı”; ebeveynin desteği “ destekleyici değil, biraz destekleyici, çok destekleyici”; ebeveynin çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, evin dışında birlikte olduğu kişiler ve okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgisi “hiçbir şey bilmez, çok az şey bilir, biraz bilgi sahibidir, çok şey bilir, her şeyi bilir” seçenekleriyle tespit edilmiştir.

3.Verilerin Analizi

Araştırmada, deneklerin demografik özellikleri, frekans ve yüzdelerle verilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin gücü ve yönünü belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi; algılanan anne-baba tutumlarının ergen dindarlığı ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisini tespit etmek için kısmi/net korelasyon analizinden faydalanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 10.1 istatistik programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmamızın bu bölümünde, önce dindarlıkla ilgili değişkenlere dair bulgular verilecek, daha sonra ergenlerde dindarlık, algılanan ebeveyn dindarlığı ve tutumları arasındaki ilişki ve anne babanın çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarının ergen-ebeveyn dindarlığı ilişkisine etkisi analiz edilecektir.

Araştırmada ulaşılan bulgulara göre, örneklem grubunun dindarlık ölçeğinden aldığı en yüksek puan, 69, en düşük puan 31 olup; puanlarının ortalaması $\bar{x}=59.91$, standart sapması, 5.92'dir.

Örneklemin %81.1'i (s=469) dini hayatlarının şekillenmesinde etkili olan en önemli faktör olarak ailelerini, %6.9'u (s=40) Kur'an Kursunu, %2.8'i (s=16) ilköğretim ve liselerdeki din eğitimini, %2.6'sı (s=15) dini cemaatleri, %1.7'si (s=10) cami hocası ve imam-hatip lisesi eğitimini kabul etmektedirler.

Anne-baba dindarlığına dair bulgulara baktığımızda, örneklemin %36.9'unun (s=213) annesinin dindarlık düzeyini yüksek; buna karşılık, %37.7'sinin (s=218) ortanın üstü, %23'ünün (s=133) orta, %1.4'ünün (s=8) ortanın altı, %0.9'unun (s=5) düşük olarak kabul ettiği görülmektedir. Diğer

tarafından, babasının dindarlık düzeyini yüksek kabul edenlerin oranı %32.5 (s=188), ortanın üstü kabul edenlerin %33.4 (s=193), orta görenlerin %26.1 (s=151), ortanın altı %4.3 (s=25), düşük kabul edenlerin oranı ise %2.4 (s=14)'dür.

Bulguları karşılaştırdığımızda, annelerin babalara göre daha dindar kabul edildiği; annelerin dindarlıklarına dair algıların yüksek, ortanın altı ve orta gruplarında yoğunlaşırken babanın dindarlığına dair algıların bu gruplarda anneye göre daha düşük; buna karşılık, babasının dindarlığını düşük, ortanın altı ve orta kabul edenlerin oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	Din- darlık	An- nenin Din- darlık Düzeyi	Babanın Dindar- lık Düzeyi	Dindarlık/ Anne dind. Düz.(r=.34 9 P=000)	Dindrlk/Ba badin. Düz. (r=.303,P= 000)
	Pear- son	Pear- son	Pearson	Partial corr.	Partial corr.
Annenin İdeal Kişi Olarak Kabul Edilmesi	,281**	,189**		,333**	
Babanın İdeal Kişi Olarak Kabul Edilmesi	,226**		,316**		,256**
Anne ile Birlikte Vakit Geçirmekten Hoşlanma	,261**	,097*		,345**	
Baba ile Birlikte Vakit Geçirmekten Hoşlanma	,218**		,270**		,265**
Anneye Saygı Duyma	,229**	,147**		,331**	
Babaya Saygı Duyma	,198**		,224**		,272**
Annenin ÇocuğaYardım Etme Sıklığı	,200**	,184**		,325**	
Babanın Çocuğa Yardım Etme Sıklığı	,169**		,280**		,270**
Annenin Çocuğu Övme Sıklığı	,176**	,144**		,333**	
Babanın CocuğuÖvme Sıklığı	,116**		,170**		,297**
Annenin Toleransı	-,104**	-,053		,346**	
Babanın Toleransı	-,074		-,044		,293**
Annenin Çocuğu Desteklemesi	,245**	,176**		,319**	
Babanın Çocuğu Desteklemesi	,204**		,223**		,264**
Annenin Kendi Problemleri Yüzünden Çocuğu Suçlaması	-,165**	-,074		,340**	
Babanın Kendi Problemleri Yüzünden Çocuğu Suçlaması	-,139**		-,060		,291**
Annenin Çocukla Yapılan Planı Sebepsiz İptal Etme	-,159**	-,124**		,337**	

Sıklığı					
Babanın Çocukla Yapılan Planı Sebepsiz İptal Etme Sıklığı	-,203**		-,125**		.287**
Annenin Çocuğun Arkadaşları Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,224**	,039		.343**	
Babanın Çocuğun Arkadaşları Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,244**		,196		.267**
Annenin Çocuğun Arkadaşlarının Ailesi Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,180**	,034		.351**	
Babanın Çocuğun Arkadaşlarının Ailesi Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,198**		,123**		.293**
Annenin Evin Dışında Birlikte Olunan Kişilerle İlgili Bilgi Düzeyi	,284**	,068		.345**	
Babanın Evin Dışında Birlikte Olunan Kişilerle İlgili Bilgi Düzeyi	,319**		,165**		.274**
Annenin Öğretmenler ve Okul Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,165**	,054		.345**	
Babanın Öğretmenler ve Okul Hakkındaki Bilgi Düzeyi	,217**		,241**		.270**

** P<.01, *P<.05

1.Ergenlerde Dindarlık ve Algılanan Ebeveyn Dindarlığı Arasındaki İlişki

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlıkları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bulgulara göre, ergenlerde dindarlık yükseldikçe hem annenin dindarlığına dair algı ($r=.349, P<001$), hem de baba dindarlığına dair algıda yükselme meydana gelmektedir ($r=.303, P=000$). Bir başka ifade ile, anne babalarını dindar olarak kabul eden ergenler, dindarlık ölçeğinden diğerlerine göre daha yüksek puanlar almaktadırlar. Ergen dindarlığı ile algılanan anne-baba dindarlığına dair algılar arasındaki ilişkileri karşılaştırdığımızda, her iki korelasyonun da pozitif yönde anlamlı olduğu; buna karşılık, ergen dindarlığının anne dindarlığıyla ilişkisinin, baba dindarlığı ile ilişkisinden daha güçlü şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

2.Ergenlerde Dindarlık ile Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Dindarlığı Arasındaki İlişkiler ve Anne-Babanın Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Ergen-Ebeveyn Dindarlığı İlişkisine Etkisine Dair Bulgular

2.1.Ebeveynin İdeal Kişi Olarak Kabulü

Bulgularımıza göre, ergenlerde dindarlık ile anne ve babanın olmak istenilen ideal kişi olarak kabul edilmesi arasında anlamlı ilişki vardır. Analiz sonuçları, dindarlık yükseldikçe hem annenin ($r=.281, P<.01$), hem de babanın ($r=.226, P<.01$) ideal kişi olarak kabul edilmesinde yükselme meydana geldiğini göstermektedir. Korelasyon katsayıları karşılaştırıldığında, ergenlerde dindarlık ile an-

nenin ideal kişi olarak kabul edilmesi arasındaki ilişkinin, babanın ideal kişi olarak kabul edilmesi arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, babanın dindarlığına dair algı ile ideal kişi olarak kabul edilmesi arasındaki ilişkinin ($r=.31$, $P<.01$), annenin dindarlığına dair algı ile ideal kişi olarak kabul edilmesi arasındaki ilişkiden ($r=.18$, $P<.01$) daha güçlü olduğu; babaların dindarlık düzeyi yükseldikçe, olmak istenilen ideal kişi olarak kabul edilmelerinin, annelere göre daha yüksek düzeyde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Araştırmamızda, ebeveynin olmak istenilen ideal kişi olarak kabul edilmesinin ergen dindarlığı ile ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisi de analiz edilmiş ve neticede, dindarlık ile algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkinin katsayısının ($r=.349$, $P<.01$), annenin ideal kişi olarak kabul edilmesinin etkisi sabit tutulduğunda düştüğü ($r=.333$, $P<.01$) saptanmıştır. Benzer durum, ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisi için de geçerlidir. Nitekim, dindarlık ile baba dindarlığı arasındaki ilişkinin $r=.303$ olan katsayısı, babanın ideal kişi olarak kabul edilmesi sabit tutulduğunda $r=.256$ 'ya düşmektedir. Her iki korelasyondaki değişim karşılaştırıldığında, ergen ve baba dindarlığı arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısının babanın ideal kişi olarak kabul edilmesi kontrol edildiğinde daha çok düştüğü görülmektedir. Buna göre, ergenlerde dindarlık ile ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye babanın model olarak kabul edilmesi, anneye göre daha olumlu katkı yapmaktadır.

2.2. Ebeveynle Birlikte Vakit Geçirmekten Hoşlanma

Ergenlerde dindarlık ile ebeveynin her ikisiyle vakit geçirmekten hoşlanma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır (anne $r=.261$; baba $r=.218$, $P<.01$). Bulgulara göre, dindarlık yükseldikçe hem anne hem de baba ile birlikte vakit geçirmekten hoşlanma da yükselmektedir. İlgili korelasyonlar karşılaştırıldığında, ergenlerde dindarlık ve anneye birlikte vakit geçirme arasındaki ilişkinin, babaya göre daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, ergenlerde dindarlık yükseldikçe ergenlerin anneleri ile birlikte vakit geçirmekten hoşlanma, babaya göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

Araştırmamızda ulaştığımız bir diğer bulguya göre, ebeveynin dindarlığına dair algı ile ergenlerin onlarla birlikte vakit geçirmekten hoşlanmaları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. Buna göre, anne ve babanın dindarlığı yükseldikçe, onlarla birlikte vakit geçirmekten zevk alma düzeyi de yükselmektedir. Bulgular karşılaştırıldığında, baba dindarlığı ve onunla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma arasındaki ilişkinin ($r=.270$, $P<.01$), anne dindarlığı ve onunla birlikte vakit geçirmekten zevk alma arasındaki ilişkiden ($r=.097$, $P<.05$) oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Bu sonuç, anne ile birlikte vakit geçirmeden zevk almanın annenin dindarlığı ile çok fazla bir ilişkisinin olmadığını; buna karşılık, babanın dindarlığına dair algının onunla birlikte vakit geçirmekten zevk almayla güçlü ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, anne-baba ile birlikte vakit geçirmekten hoşlanmanın ergen dindarlığı ve algılanan ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisine dair analizi-

miz, baba ile hoş vakit geçirmenin ergen-baba dindarlığı ilişkisine olumlu etkisinin olduğunu; buna karşılık, anne ile birlikte hoş vakit geçirmenin ergen-anne dindarlığı ilişkisine belirgin bir katkısının olmadığını göstermiştir. Nitekim, baba ile hoş vakit geçirmenin etkisi sabit tutulmadan önce dindarlık-algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısı $r=.303$ ($P<.01$) iken, ilgili değişkenin etkisi sabit tutulduktan sonra $r=.265$ 'e ($P<.01$) düşmüştür. Buna karşılık ergen dindarlığı ve algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişki ($r=.349$, $P<.01$), anne ile birlikte hoş vakit geçirmenin etkisi sabit tutulduğunda belirgin bir değişim göstermemektedir ($r=.345$, $P<.01$). Bu sonuca göre, baba ile birlikte hoş vakit geçirme, ergen dindarlığı ve algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilemektedir.

2.3. Ebeveyne Saygı Duyma

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlıkla hem anneye saygı ($r=.229$, $P<.01$), hem de babaya saygı arasında ($r=.198$, $P<.01$) pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre, ergenlerde dindarlık yükseldikçe anne ve babaya saygı da yükselmektedir. Ancak ergen dindarlığı ve anneye saygı arasındaki ilişki, babaya saygı ile ilişkiden daha güçlüdür.

Algılanan ebeveyn dindarlığı ile onlara duyulan saygı arasındaki ilişkiye dair bulgulara baktığımızda, baba dindarlığına dair algı ile babaya duyulan saygı arasındaki ilişkinin ($r=.224$, $P<.01$), anne dindarlığına dair algı ile ona duyulan saygı arasındaki ilişkiden ($r=.147$, $P<.01$) daha güçlü olduğu görülmektedir.

Ebeveyne duyulan saygının, ergen dindarlığı ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisine dair analiz sonuçları, babaya saygının ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisine etkisinin, ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı ilişkisine etkisinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Nitekim, anneye saygının etkisi sabit tutulmadan önce ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısı $r=.349$ iken, ilgili değişkenin etkisi sabit tutulduktan sonra $r=.331$ 'e ($P<.01$); buna karşılık babaya saygının etkisi kontrol edilmeden önce $r=.303$ olan ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkinin katsayısı, ilgili değişkenin etkisi kontrol altında tutulduktan sonra $r=.272$ 'ye ($P<.01$) düşmüştür.

2.4. Ebeveynin Çocuğa Yardım Etme Sıklığı

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlık ile ebeveynin çocuğa yardım etme sıklığı arasında anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Bulgularımıza göre, ergenin dindarlığı yükseldikçe hem annesinin hem de babasının kendisine yardım etme sıklığında yükselme meydana gelmektedir. Bulguları karşılaştırdığımızda, ergen dindarlığı ile annenin çocuğa yardım etme sıklığı arasındaki ilişkinin ($r=.20$, $P<.01$), babanın yardım etme sıklığı ile ilişkisinden ($r=.169$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmamızda ayrıca, ebeveynin algılanan dindarlık düzeyi ile onların çocuklara yardım etme davranışları arasındaki ilişki de analiz edilmiş ve neticede, hem anne hem de babanın dindarlık düzeyi yükseldikçe, çocuklarına yardım etme

sıklığının da arttığı tespit edilmiştir. Bulgular karşılaştırıldığında, babanın algılanan dindarlık düzeyi ile çocuğa yardım etme sıklığı arasındaki ilişkinin ($r=.280$, $P<.01$), annenin algılanan dindarlık düzeyi ile çocuğa yardım etmesi arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğu ($r=.184$, $P<.01$) görülmektedir.

Anne ve babanın çocuğa yardım etme sıklığının ergen dindarlığı ve algılanan ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisine gelince, yaptığımız analizler neticesinde, hem annenin hem de babanın çocuğa ihtiyaç duyduğunda yardım etmesinin, ergen ve ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye olumlu katkı yaptığı saptanmıştır. Verilere baktığımızda, hem ergen-anne dindarlığı ilişkisi ($r=.349$, $P<.01$), hem de ergen-baba dindarlığı ilişkisinin ($r=.303$), ebeveynin çocuğa yardım etme sıklığı sabit tutulduktan sonra belirgin şekilde düştüğü (anne, $r=.325$, $P<.01$; baba, $r=.270$) görülmektedir.

2.5. Ebeveynin Çocuğu Övme Sıklığı

Ergenlerde dindarlık ile anne ve babanın çocuklarını övme sıklığı arasında anlamlı ilişkiler vardır. Bulgularımıza göre, ergenlerin dindarlıkları arttıkça, anne ve babaların çocuklarını övme sıklığında da yükselme meydana gelmektedir. Ancak veriler karşılaştırıldığında, ergen dindarlığı ve annenin çocuğunu övme sıklığı arasındaki ilişkinin ($r=.176$, $P<.01$), ergen dindarlığı-babanın çocuğu övme sıklığı ilişkisinden ($r=.116$, $P<.01$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yaptığımız analizler neticesinde, hem annenin dindarlığına dair algı ile çocuğunu övme sıklığı ($r=.144$, $P<.01$) ve hem de babanın dindarlığına dair algı ile babanın çocuğunu övme sıklığı arasında ($r=.170$) anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bulgular karşılaştırıldığında, daha önceki analizlerde olduğu gibi, ilgili tutumun baba dindarlığıyla ilişkisinin anne dindarlığı ile ilişkisinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Anne ve babanın çocuğu övmesinin algılanan ebeveyn dindarlığı ve ergen dindarlığı ilişkisine katkısını tespit etmek için yaptığımız analizler neticesinde, hem annenin hem de babanın çocuğunu övmesinin, ergen-ebeveyn dindarlığı ilişkisine olumlu yönde katkı yaptığı tespit edilmiştir. Bulgulara göre, $r=.349$ olan ergen-anne dindarlığı korelasyonunun katsayısı, annenin çocuğu övmesi değişkeni kontrol edildiğinde $r=.333$ 'e ($P<.01$); $r=.303$ olan ergen-baba dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı ise $r=.297$ 'ye düşmektedir. Bulgular karşılaştırıldığında, her ne kadar düşme görülse de, korelasyon katsayılarında görülen değişimin daha önce analiz edilen değişkenlerde tespit edilen düzeyde gerçekleşmediğini, dolayısıyla, anne babanın övmesinin ergen dindarlığı-ebeveyn dindarlığı ilişkisine çok belirgin bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

2.6. Ebeveynin Toleransı

Ergen dindarlığı ile anne ve babanın toleransı arasındaki ilişkiye dair analizler neticesinde, annenin toleransı ile ergenin dindarlığı arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmişken ($r=-.10$, $P<.01$), ergenin dindarlığı ile babanın toleransı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=-.07$, $P>.05$). Bu sonuca göre, ergenlerin dindarlıkları arttıkça annelerini daha çok toleranslı görmek-

tedirler. Buna karşılık, ergenlerde dindarlık ile babanın toleransına dair algı arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyine ulaşmadığını söyleyebiliriz.

Benzer bulgulara, ebeveynin algılanan dindarlık düzeyi ile toleransı arasındaki ilişkinin analizinde de ulaşılmış ve hem algılanan anne dindarlığı hem de baba dindarlığının toleransla ilişkili olmadığı tespit edilmiştir (anne dind.- tolerans, $r = -.053$; baba dind.- tolerans, $r = -.044$, $P > .05$).

Anne ve babanın toleransının ergen-ebeveyn dindarlığı ilişkisine etkisi konusundaki analizlerimiz, annenin toleransının ergen dindarlığı- algılanan anne dindarlığı ilişkisine etkisinin belirgin olmadığını; buna karşılık, babanın toleransının ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Nitekim, ilgili analiz sonuçlarına baktığımızda, ergen dindarlığı ile algılanan anne dindarlığı arasındaki $r = .349$ olan korelasyon katsayısının, annenin toleransı kontrol edildikten sonra $r = .346$ 'ya; $r = .303$ olan ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısının ise $r = .293$ 'e düştüğü görülmektedir.

2.7. Ebeveynin Çocuğu Desteklemesi

Araştırmamızda, ergen dindarlığı ile ebeveynin çocuğu desteklemesi arasındaki ilişki de analiz edilmiş ve neticede, ergenlerde dindarlık ile hem annenin ($r = .245$, $P < .01$) hem de babanın çocuğu desteklemesi ($r = .204$, $P < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bulgulara göre, ergenin dindarlığı arttıkça, anne ve babasının kendisini desteklediğine dair algısında da yükselme meydana gelmektedir. Ancak iki değişken arasındaki ilişki, annenin desteği söz konusu olduğunda daha yüksektir. Yani dindar ergenler diğerlerine göre annelerinin kendilerini daha çok desteklediğini kabul etmektedirler.

Diğer taraftan analizlerimiz, ebeveynlerin dindarlık düzeyi ile çocuklarını desteklemesi arasında da anlamlı ilişkilerin olduğunu ortaya koymuştur. Bulgulara göre, ergenlerin babalarının dindarlık düzeyleri ve kendilerini desteklemelerine dair algıları arasındaki ilişki ($r = .223$, $P < .01$), annelerinin dindarlık düzeyleri ve kendilerini desteklemelerine dair algıları arasındaki ilişkiden ($r = .176$, $P < .01$) daha güçlüdür.

Ebeveynin desteğinin ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisine gelince, hem anne desteğinin, hem de baba desteğinin iki değişken arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Nitekim, ergen dindarlığı- algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısı ($r = .349$, $P < .01$), annenin desteği kontrol edildikten sonra $r = .319$ 'a ($P < .01$); ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisinin $r = .303$ korelasyon katsayısını ise, babanın desteği kontrol edildikten sonra $r = .264$ 'e düşmektedir. Buna göre, babanın desteği, ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisine anneye göre daha fazla katkı sağlamaktadır.

2.8. Ebeveynin Kendi Problemleri Sebebiyle Çocuğu Suçlama Sıklığı

Ergen ve ebeveyn ilişkilerinde etkili olan bir diğer faktör de ebeveynin kendi problemleri yüzünden çocuğu suçlamasıdır. Bulgularımıza göre, ergen dindarlığı

ğı ile hem annenin ($r=-.165$, $P<.01$) hem de babanın ($r=-.139$, $P<.01$) kendi problemleri yüzünden ergeni suçlama sıklığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre, ergenlerin dindarlığı yükseldikçe anne ve babaların kendi problemleri yüzünden onları suçlama sıklığına dair algıları düşmektedir. Ancak, baba söz konusu olunca iki değişken arasındaki ilişki annelere göre daha zayıftır.

Diğer taraftan araştırmamızda, algılanan anne-baba dindarlığı ile hem annenin hem de babanın kendi problemleri sebebiyle çocuğunu suçlama sıklığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Benzer bulgulara, anne ve babanın şahsi problemleri sebebiyle çocukları suçlamasının ergen dindarlığı ve algılanan ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisinde de ulaşılmış ve netice olarak, hem anne hem de babanın tutumunun ergen dindarlığı-ebeveyn dindarlığı ilişkisine etkisinin oldukça sınırlı düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.9. Ebeveynin Çocukla Yapılan Planı Sebepsiz İptal Etme Sıklığı

Bulgularımıza göre, ergenlerde dindarlık ile anne ve babanın sebep göstermeden çocukla birlikte yapılan bir planı iptal etme sıklığı arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır. Buna göre, dindarlık arttıkça ergenin hem anne hem de babanın birlikte yapılan planı sebepsiz iptal etme sıklığına dair kabulünde düşme meydana gelmektedir (dind.-anne iptal, $r=-.159$; dind. baba iptal, $r=-.203$, $P<.01$). Bulguları karşılaştırdığımızda, ergen dindarlığı-anne tutumu arasındaki ilişkinin, ergen dindarlığı-baba tutumu arasındaki ilişkiden daha zayıf olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan bulgularımız, ebeveyn dindarlığına dair algılar ile anne ve babanın çocuklarıyla yaptıkları planları sebepsiz iptal etme sıklıkları arasında da negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, hem anne hem de baba dindarlığına dair algılar yükseldikçe, anne ve babaların çocuklarla birlikte yapılan planları sebepsiz yere iptal etme sıklığına dair algılar düşmektedir (anne dind-iptal, $r=-.124$; baba dind.-iptal, $r=-.125$). Burada, anne-baba tutumlarının ilgili korelasyonlarının birbirine yakın çıkması dikkat çekmektedir.

Araştırmamızda, hem annenin hem de babanın çocuklarla birlikte yapılan planları sebepsiz iptal etmemesinin, ergen dindarlığı ve algılanan ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Nitekim, ergen-anne dindarlığı ilişkisinin $r=.349$ olan korelasyon katsayısı, ilgili değişkenin etkisi sabit tutulduktan sonra $r=.337$ 'ye; ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisinin $r=.303$ olan korelasyon katsayısı ise, $r=.287$ 'ye düşmektedir. Buna göre, anne ve babanın birlikte yapılan planları iptal etme sıklığı arttıkça, ebeveyn ve çocuk dindarlığı arasındaki ilişki bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

2.10. Ebeveynin Çocukların Arkadaşları Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Bulgularımıza göre, ergenlerde dindarlık ile anne ve babanın çocuğun arkadaşları hakkındaki bilgi düzeylerine dair algı arasında pozitif yönde, anlamlı ilişkiler vardır. Ergenin dindarlığı yükseldikçe, hem annesinin hem de babasının arkadaşları hakkındaki bilgi düzeyi de yükselmektedir (ergen dind.-annenin bilgisi,

$r=.224$; ergen dind.-babanın bilgisi, $r=.244$). Burada, ergen dindarlığı ile babanın çocuğun arkadaşlarına dair bilgi düzeyi arasındaki ilişkinin, anneye göre daha güçlü olması dikkat çekmektedir.

Araştırmamızda ulaştığımız bir diğer dikkat çekici sonuç da, ebeveyn dindarlığına dair algı ile anne ve babanın çocukların arkadaşları hakkındaki bilgi düzeylerine dair algı arasında anlamlı bir ilişkinin olmamasıdır. Bu sonuca göre, anne-babanın dindarlığının yüksek ya da düşük olması, çocuklarının arkadaşlarına dair bilgi düzeyinde belirgin bir farklılık doğurmamaktadır. Yani anne ve babalar, dindar olsun ya da olmasınlar çocuklarının arkadaşları hakkındaki bilgi düzeyleri açısından benzerlik göstermektedirler.

Diğer taraftan, annenin çocuğun arkadaşları hakkındaki bilgi düzeyinin ergen dindarlığı- algılanan anne dindarlığı ilişkisine belirgin bir etkisi tespit edilememişken, babanın ergenin arkadaşları hakkındaki bilgisinin ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı ilişkisini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Nitekim, annenin bilgisi kontrol edilmeden önce ergen dindarlığı-anne dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı $r=.349$ iken, kontrol edildikten sonra $r=.343$ 'e; babanın bilgisi kontrol edilmeden önce ergen dindarlığı-baba dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı $r=.303$ iken, kontrol edildikten sonra $r=.267$ 'ye düşmektedir.

2.11.Ebeveynin Çocukların Arkadaşlarının Aileleri Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlık yükseldikçe, hem annenin hem de babanın çocuğun arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeylerinin de yükseldiği saptanmıştır. Analiz sonuçları karşılaştırıldığında, ergen dindarlığı ile babanın ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeyi arasındaki ilişkinin ($r=.198$, $P<.01$), ergen dindarlığı ve annenin ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeyi arasındaki ilişkiden ($r=.180$, $P<.01$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, babaların dindarlıkları yükseldikçe, çocuklarının arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgileri de annelere göre daha fazla yükselmektedir.

Yapılan analizler, ergenlerde algılanan baba dindarlığı ile babanın ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeyine dair algılar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğunu ($r=.123$, $P<.01$); buna karşılık, algılanan anne dindarlığı ile annenin ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ($r=.068$, $P>.05$) ortaya koymuştur. Bulgulara göre, ergenin babasının dindarlık düzeyi yükseldikçe çocuğun arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgi düzeyi de yükselmekte iken, annenin dindarlık düzeyi ile çocuğun arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgisi arasında bir ilişki gerçekleşmemektedir.

Ebeveynin ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgisinin, ergen dindarlığı-algılanan ebeveyn dindarlığı ilişkisine katkısına gelince, bulgularımız, annenin çocuğun arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgisinin, ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı ilişkisine etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına baktığımızda, annenin çocuğun arkadaşlarının aileleri hakkındaki

bilgisi kontrol edilmeden önceki $r=.349$ olan ergen dindarlığı-anne dindarlığı korelasyon katsayısının, ilgili değişken kontrol edildikten sonra $r=.351$ olarak gerçekleştiği görülmektedir. Korelasyonun kontrol öncesi seviyeye yakın olması, ilgili değişkenler arasındaki ilişkiye, anne tutumunun etkisinin olmadığını göstermektedir. Buna karşılık, ilgili değişkenin etkisi kontrol edilmeden önce ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı $r=.303$ iken, kontrol edildikten sonra $r=.293$ 'e düşmektedir. Bu sonuca göre, babanın ergenin arkadaşlarının aileleri hakkındaki bilgisi devreye girdiğinde, ergen dindarlığı-baba dindarlığı ilişkisi güçlenmektedir.

2.12. Ebeveynin Evin Dışında Birlikte Olunan Kişilerle İlgili Bilgi Düzeyi

Yaptığımız analizler, ergenlerde dindarlık ile hem annenin hem de babanın çocuğun evin dışında birlikte olduğu kişilerle ilgili bilgi düzeyi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur (ergen dind.- anne bilgisi, $r=.284$; ergen dind.-baba bilgisi, $r=.319$, $P<.01$). Buna göre, ergenlerde dindarlık yükseldikçe, anne ve babanın ergenin evin dışında kimlerle birlikte olduğuna dair bilgi düzeyinde de yükselme meydana gelmektedir. İlgili değişkenler arasındaki korelasyonlar, babanın bu konudaki etkinliğinin anneye göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yani dindar ergenlerin babalarının, çocuklarının evin dışında kimlerle birlikte olduklarına dair bilgileri, dindarlık düzeyi düşük ergenlerin babalarına göre daha yüksektir.

Diğer taraftan, babanın çocuğun ev dışında birlikte olduğu kişilere dair bilgisinin etkisi, ergen dindarlığı- algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkiye dair bulgular tarafından da desteklenmektedir. Nitekim, anne dindarlığına dair algı ile ergenin ev dışında birlikte olduğu kişilerle ilgili bilgi seviyesi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememişken ($r=.068$, $P>.05$), baba dindarlığına dair algı ile babanın çocuğun ev dışında birlikte olduğu kişilere dair bilgi seviyesi arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.165$, $P<.01$).

Bulgularımız, babanın ergenin ev dışında birlikte olduğu kişilerle ilgili bilgi düzeyinin, ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisine olumlu katkı yaptığı; buna karşılık, annenin bilgi düzeyinin bu konuda herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim ergenin ev dışında birlikte olduğu kişilerle ilgili bilgi düzeyi kontrol edilmeden önce ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı $r=.349$ iken, annenin bilgisi kontrol edildikten sonra $r=.351$ 'e; ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı $r=.303$ ($P<.01$) iken, babanın bilgisi kontrol edildikten sonra, $r=.274$ olarak gerçekleşmektedir. Bu durumda, babanın çocuğun ev dışında birlikte olduğu kişilerle ilgili bilgisinin, ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisine olumlu yönde katkı yaptığını, buna karşılık annenin etkisinin belirgin olmadığını söyleyebiliriz.

2.13. Ebeveynin Öğretmenler ve Okul Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlık ile ebeveynin ergenin okulu ve öğretmenleri hakkındaki bilgi düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit

edilmiştir. Bulgulara göre, ergenlerde dindarlık yükseldikçe hem annenin ($r=165$, $P<.01$) hem de babanın ($r=.217$, $P<.01$) okul ve öğretmenlere dair bilgi düzeyinde yükselme meydana gelmekte; buna karşılık, ergen dindarlığı-baba dindarlığı ilişkisi ergen-anne dindarlığı ilişkisine göre daha güçlü şekilde gerçekleşmektedir. Yani, ergenlerin dindarlığı yükseldikçe, babalarının okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgi düzeyine dair algıları anneye göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir.

Anne ve baba dindarlığına dair bulgulara baktığımızda ise, annenin dindarlık düzeyine dair algı ile okul ve öğretmenlerle ilgili bilgisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemediği ($r=.054$, $P>.05$); babanın dindarlığına dair algı ile okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($r=.241$, $P<.01$).

Diğer taraftan bulgularımız, annenin okul ve öğretmenler hakkındaki bilgisinin, ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı ilişkisine önemli bir katkısının olmadığını; buna karşılık babanın okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyinin ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Nitekim, babanın okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyi değişkeni kontrol edilmeden önce, ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı korelasyonunun katsayısı $r=.303$ iken, kontrol edildikten sonra $r=.270$ 'e düşmüştür. Buna karşılık, $r=.349$ olan ergen dindarlığı-algılanan anne dindarlığı ilişkisinin korelasyon katsayısı, annenin okul ve öğretmenler hakkındaki bilgisi kontrol edildikten sonra, $r=.345$ olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç, babanın ergenin okul ve öğretmenleriyle ilgilenmesinin, ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisine olumlu katkı yaptığını göstermektedir.

DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmek; ikincisi ise, anne ve babanın çocuk yetiştirme tutumları ve davranışlarının ergen dindarlığı ile algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiye etkisini ortaya koymaktır.

Araştırma neticesinde, ilgili değişkenler arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiş ve "ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; ergenlerin, anne babalarının kendileriyle ilişkilerinde sergiledikleri tutum ve davranışlara dair algılarının, ergen dindarlığı- algılanan ebeveyn dindarlığı ilişkisini etkilediği" yönündeki hipotezimizin genel olarak desteklendiği saptanmıştır.

Yaptığımız analizler neticesinde, örneklemin %81.1'inin ($s=469$) dini hayatlarının şekillenmesinde en önemli faktör olarak ailelerini kabul ettikleri, onları Kur'an kursu (%6.9, $s=40$), ilköğretim ve liselerdeki din eğitimi (%2.8, $s=16$), dini cemaat (%2.6, $s=15$), cami hocası ve imam-hatip lisesi eğitiminin (%1.7, $s=10$) takip ettiği tespit edilmiştir.

Araştırmamızda, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu; dindarlık yükseldikçe anne ve babanın dindarlık düzeyine dair algılarda da yükselme meydana geldiği tespit edilmiştir. Bulguları karşılaştırdığımızda, ergen dindarlığı ve algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkinin ($r=.349$, $P<.001$), ergen dindarlığı ile algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkiden ($r=.303$, $P<.001$) daha güçlü olduğu görülmektedir.

Anne-baba dindarlığına dair bulgulara baktığımızda, annelerin babalara göre daha dindar kabul edildiği; örneklemin %36.9'unun ($s=213$) annesinin dindarlık düzeyini yüksek; buna karşılık, %37.7'sinin ($s=218$) ortanın üstü, %23'ünün ($s=133$) orta, %1.4'ünün ($s=8$) ortanın altı, %0.9'unun ($s=5$) düşük olarak algıladığı görülmektedir. Diğer taraftan, babasının dindarlık düzeyini yüksek kabul edenlerin oranı %32.5 ($s=188$), ortanın üstü kabul edenlerin %33.4 ($s=193$), orta görenlerin %26.1 ($s=151$), ortanın altı %4.3 ($s=25$), düşük kabul edenlerin oranı ise %2.4 ($s=14$)'dür.

Yaptığımız literatür taramasında, araştırmamızda ulaştığımız bulguların, gerek ülkemizde ve gerekse yurt dışında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik arz ettiği; ergen ve ailelerin dindarlık açısından benzeştiği; ailenin ergenin dini hayatının şekillenmesinde etkili olduğu yönünde bulgulara ulaşıldığı tespit edilmiştir.

Kılavuz (2006), ergenlerde özdeşleşme ve din eğitimi ilişkisini araştırdığı çalışmada, örneklemden babasına benzemek istediğini ifade edenlerin oranının (%27.6), annesine benzemek istediğini belirtenlerin oranından (%16.5) daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Diğer taraftan, ailesinde en çok annesine benzemek istediğini belirten deneklerin %62.3'ü ahlaki değerler, %41.2'si dini duygu ve düşüncenin uyanması, %43.4'ü dini duygu ve düşüncenin artması, %35.6'sı namaz kılma, %48.7'si oruç tutma konusunda en etkili kimsenin annesinin olduğunu; buna karşılık, babasını kendisine örnek aldığını belirtenlerin %48.4'ü ahlaki değerler, %44.1'i dini duygu ve düşüncenin uyanmasında, %41.7'si dini duygu ve düşüncenin artması, %33.7'si namaz kılma, %39.8'i ise oruç tutma konusunda babalarından etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Ergenlerde dindarlığın benliğe etkisini araştırdığımız çalışmamızda (Şahin, 2007), ergenlerde dindarlık ile ailesel benlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ($r=.40$, $P<.01$); dindarlığın ailesel benliği olumlu yönde etkilediği, dindarlık düzeyi yüksek ergenlerin diğerlerine göre daha uyumlu aile ilişkilerine sahip olduğu ($F_{2,482}=29,86$); dindarlık ile ailesel benlik arasındaki ilişkinin, ailenin dindarlık düzeyi ve din eğitiminin türü bağımsız değişkenleri tarafından olumlu yönde etkilendiği; ailenin dindarlık düzeyinin etkisinin dindar aileler; din eğitiminin etkisinin ise, aileden alınan din eğitimi yoluyla gerçekleştiği tespit edilmiştir (s.166-168).

Üniversite öğrencilerinin örneklem alındığı çalışmalarda Fırat (1977), Allah'ın varlığı konusunda etkili olan faktörler arasında zihinsel gelişimden sonra ikinci sırada ailenin geldiğini (s.54); Kaya (1988), öğrencilerin dini tutum ve dav-

ranışlarının ebeveynin dini tutum ve davranışları paralelinde şekillendiğini (s.237-238); Bayyigit (1987), deneklerin aileleriyle genelde uyumlu bir dini hayatlarının olduğunu (s.4); Şahin (1999), ailelerinin dini hayatını yüksek kabul edenlerin daha yüksek düzeyde dindarlık puanlarına sahip olduklarını (s.86) tespit etmişlerdir.

Cavalli-Sforza ve arkadaşları (1982), A.B.D'de lise öğrencilerini örneklem olarak gerçekleştirdikleri çalışmada, aile ve çocuğun çeşitli konulardaki tutum ve davranışlarının benzerlik düzeylerini karşılaştırmışlar ve neticede, en yüksek benzerliğin dini davranışta gerçekleştiğini ($r=.57$), dini davranış politik davranış ($r=.32$), spor ($r=.13$), eğlence ($r=.16$) ve yeme davranışlarının ($r=.07$) takip ettiğini tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada, çocuğun arkadaşları ile olan davranış benzerlikleri de araştırılmış ve aileye göre daha düşük düzeyde olmakla birlikte yine birinci sırada dini davranışın geldiği ($r=.20$), dini davranış politik davranış, spor ($r=.16$), eğlence ($r=.10$) ve yeme alışkanlığının ($r=.07$) takip ettiği saptanmıştır (Nakl. Hallahmi, Argyle, 1997, s.100). Bulgular karşılaştırıldığında, ebeveyn ve arkadaşlarla benzerlikler birbirine yakın konularda çıksa da, deneklerin ebeveynleriyle benzerliklerinin arkadaşlarıyla benzerliklerinden oldukça güçlü olduğu görülmektedir.

Yine Amerika'da yapılan çalışmalarda, kiliseye düzenli olarak giden ergenler ve anne-babalarının diğerlerine göre hayatlarından daha çok memnun oldukları, aile hayatına daha aktif katıldıkları, sağlıkla ilgili problemlerin üstesinden daha kolay geldikleri, olumlu ailesel değerleri daha çok benimsedikleri ve bu yönde tutum ve davranışlarda buldukları, hangi tür ailede yaşarlarsa yaşasınlar (çekirdek, üvey veya tek ebeveynli), aile hayatlarından memnun oldukları tespit edilmiştir (Smith, 2003).

Araştırmamızda ele aldığımız bir diğer konu da, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba tutumları arasındaki ilişki ve bu ilişkiye anne-baba tutumlarının etkisidir.

Bulgularımız, ergenlerde dindarlık yükseldikçe ebeveynin çocuk yetiştirme tutumlarının daha olumlu şekilde algılandığını; ergen dindarlığı ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkilerin, anne ve babaya göre farklılaştığını; ergen dindarlığı ile annenin tutumları arasındaki ilişkilerin babaya göre daha güçlü olduğunu göstermiştir. Buna göre, ergenlerde dindarlık ile anneyi ideal kişi olarak görme ($r=.281$), ona saygı duyma ($r=.218$), annenin çocuğa yardım etme sıklığı ($r=.20$), anne ile birlikte vakit geçirmekten hoşlanma ($r=.261$), annenin çocuğu övmesi ($r=.176$), desteklemesi ($r=.245$) ve tolerans göstermesi ($r=-.104$) gibi annenin çocukla ilişkilerinin gelişmesinde etkili olan tutum ve davranışları arasında babaya göre daha güçlü ve anlamlı ($P<.01$) ilişkiler vardır.

Diğer taraftan bulgularımız, ergenlerde dindarlık ile babanın kontrole yönelik tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin gücünün, annenin ilgili tutum ve davranışlarıyla ilişkisinin gücünden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, ergenlerde dindarlık ile babanın ergenin arkadaşları ($r=.244$),

arkadaşlarının ailesi ($r=.198$) evin dışında birlikte olduğu kişiler ($r=.319$), okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyi ($r=.217$) arasında anlamlı ($P<.01$) ilişkiler vardır.

Araştırmamızda, ebeveynin algılanan dindarlıkları ile çocuk yetiştirme tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; ancak, babanın dindarlığı ile çocuk yetiştirme tutum ve davranışları arasındaki ilişkilerin, anneye göre oldukça güçlü ve anlamlı düzeyde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, anne ve babanın dindarlığına dair algı yükseldikçe, onları model olarak kabul etme (anne $r=.189$; baba $r=.316$) onlarla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma (anne $r=.097$; baba $r=.270$), saygı duyma (anne $r=.147$; baba $r=.224$), anne ve babanın yardım etmesi (anne $r=.184$; baba $r=.280$), övmesi (anne $r=.144$; baba $r=.170$), desteklemesi (anne $r=.176$; baba $r=.223$), birlikte yapılan planı sebepsiz iptal etme(me)si (anne $r=-.124$; baba, $r=-.125$), çocuğun arkadaşlarının aileleri (baba $r=.123$), evin dışında birlikte olunan kişiler (baba $r=.165$) okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyinde (baba, $r=.241$) anlamlı şekilde ($P<.01$) yükselme meydana gelmektedir. Buna karşılık, anne ve babanın dindarlığına dair algılar ile her ikisinin toleransı, kendi problemleri sebebiyle çocuğu suçlamaları, çocuğun arkadaşları hakkındaki bilgi düzeyleri ve annenin dindarlığıyla çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri ve okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgisi arasında anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Yani, anne babanın dindar olması ya da olmamasının bu konulardaki tutum ve davranışları arasında belirgin bir farklılık doğurmamaktadır.

Daha önce yaptığımız analizlerde, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkinin ($r=.349$, $P<.001$), algılanan baba dindarlığı ile ilişkiden ($r=.303$, $P<.001$) daha yüksek olduğu tespit edilmişti. Algılanan anne-baba dindarlığı ve tutumları arasındaki ilişkilerde ise, babanın dindarlığı ile çocuk yetiştirme tutum ve davranışları arasındaki ilişkilerin, anneye göre daha güçlü ve anlamlı olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, ergenin dini hayatı ile annenin dini hayatı, babaya göre daha çok benzeşmekte; buna karşılık, babanın dindarlığı ile çocuk yetiştirme tutum ve davranışları arasındaki ilişkiler, anneye göre daha güçlü gerçekleşmektedir. Yani, her ne kadar anne ve çocuk dindarlık açısından benzeşse de babanın dindarlığı, çocuk yetiştirme tutumlarında daha belirgin şekilde ön plana çıkmaktadır.

Araştırmada ulaştığımız bir diğer sonuç, anne-babanın bazı çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarının, ergen dindarlığı ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiyi etkilediğini ortaya koymuştur.

Bulgularımıza göre, annenin örnek alınması, ona saygı duyulması, çocuğa yardım etmesi, övmesi, desteklemesi, birlikte yapılan planı sebepsiz iptal etmesi değişkenleri ergen ve anne dindarlığı ilişkisini; buna karşılık, babanın ideal kişi olarak kabul edilmesi, onunla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma, ergene yardım etme sıklığı, toleransı, desteklemesi, kendi problemleri sebebiyle çocuğu suçlama sıklığı, çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, evin dışında birlikte olduğu

kişiler, okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgi düzeyi değişkenleri, ergen-baba dindarlığı ilişkisini olumlu yönde etkilemektedir. Bulgular karşılaştırıldığında, annenin model olma ve destek ifade eden tutum ve davranışlarının, ergen-annenin dindarlığı ilişkisini; buna karşılık, babanın hem model olma ve destek, hem de kontrol davranışlarının, ergen dindarlığı ve algılanan baba dindarlığı arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Yaptığımız literatür taraması, araştırmamızda ulaştığımız bulguların, ülkemizde ve Batıda yapılan ilgili çalışmaların sonuçlarıyla paralellik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Batıda yapılan çalışmalarda, ergenlerde dindarlığın aile dindarlığı ve ebeveynle özdeşleşmede birleştirici bir fonksiyonunun olduğu; anne ve babanın ergen dindarlığına farklı yönlerden katkılarda bulunduğu; annenin çocukla ilişkisinin daha çok büyütme/terbiye (nurturing), koruma ve şefkat (caring) yoluyla gerçekleştiği; buna karşılık, özellikle geleneksel çevrelerde, disiplin ve toplumsal değerlerin baba ile daha çok özdeşleştiği tespit edilmiştir. Yine bulgular, anne ile benzerliğin daha çok geleneksel dini inançlar, baba ile benzerliğin ise dini davranışlar konusunda gerçekleştiğini; ergen dindarlığı ile annenin dindarlığı arasındaki benzerliğin baba ile benzerlikten daha yüksek olduğunu, ancak bu benzerliklerin derecesinin anne ve babanın tutumlarına göre düşme ya da yükselme gösterebildiğini ortaya koymuştur (Hallahmi, Argyle, 1997, s.103).

Smith ve Kim (2003), anne ve babaları dini faaliyetlere aktif olarak katılan ergenlerin, aileleri ile daha güçlü ilişkilerinin olduğunu, onlarla daha çok birlikte olduklarını ve evden kaçmadıklarını tespit etmişlerdir. Bulgulara göre, haftada en azından bir kere dua ayınlerine katılan ailelerin çocukları, diğerlerine göre annelerini kendileri ile gurur duyan, kendilerini ilgilendiren konularda disiplinli, yakın arkadaşlarının aileleri ve ev dışında birlikte oldukları kişiler hakkında daha çok bilgi sahibi kişiler olarak görmektedirler. Buna karşılık, pozitif özdeşleşme modelleri olarak gördükleri babalarının, kendilerini desteklediğini, birlikte yapmak için karar verdikleri işleri kendilerinden habersiz iptal etmediklerini, arkadaşları, arkadaşlarının aileleri ve ev dışında irtibatlı oldukları kişiler ve okul hayatı hakkında en azından bazı şeyleri bildiğini kabul etmekte, aileleri ile düzenli şekilde akşam yemeği yemekte ve evden kaçmamaktadırlar.

Araştırmamızda ulaştığımız bulgular ile Smith ve Kim'in çalışmalarının bulguları karşılaştırıldığında, her iki çalışmada da, ailenin dindarlıkları ile çocuklara yönelik tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; dindar ailelerin çocuklarının, anne ve babaları ile ilişkilerini ve onların kendilerine yönelik tutum ve davranışlarını diğerlerine göre daha olumlu şekilde algıladıkları tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, araştırmaların bulgularını anne babalar açısından karşılaştırdığımızda, hem bizim çalışmamızda ve hem de daha önce yapılan çalışmalarda, anne-babaların tutum ve davranışlarının farklı şekillerde algılandığı; ancak Türkiye'de babanın kontrole yönelik tutum ve davranışlarının anneye göre; buna karşı-

lık, annenin model olma ve desteğe yönelik tutum ve davranışlarının babaya göre daha etkili olduğu; ABD'de ise hem model olma ve destek, hem de kontrole yönelik tutum ve davranışlarda annenin daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlara dayanarak, Türk aile yapısı içinde anne ve babaların çocuk yetiştirmede, rollerine uygun tutum ve davranışlar sergilediklerini, ABD'deki ailelerde ise çocuğun yetiştirilmesi ve eğitiminde babaların daha pasif olduklarını, annelerin babaya göre daha çok görev ve sorumluluk yüklediklerini söyleyebiliriz.

Yuker (1989), Yahudi ergenleri örneklem olarak gerçekleştirdiği çalışmada, ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı ($r = .72, P < .001$) ve arkadaş dindarlığı arasında ($r = .67, P < .001$) anlamlı ilişkilerin olduğu; deneklerin dindarlıkları ile ebeveynin dindarlıklarına dair algıları arasındaki ilişkilerin, anne ve baba açısından anlamlı bir farklılık göstermediği; erkek deneklerin dindarlıkları ile ebeveynlerinin dindarlıklarına dair algıları arasındaki ilişkilerin, kızlara göre daha yüksek olduğu; algılanan anne-baba davranışlarının ergen dindarlığı ve algılanan ebeveyn dindarlığı arasındaki ilişkiyi etkilemediği tespit edilmiştir.

Snider ve arkadaşları (2004), ergenlerin anne-babalarının dindarlıklarına dair algılar ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, ergenlerde algılanan ebeveyn dindarlığının, özellikle dua ve ibadetlere dair algılar ile ilişkili olduğunu; dindar anne ve babaların dindar olmayanlara göre daha etkili ebeveynler olarak algılandığını ve iletişim, yakınlık gösterme, destek, kontrol ve denetim gibi daha etkili tutum ve davranışları sergileyen kişiler olarak kabul edildiklerini tespit etmişlerdir. Araştırmada ayrıca, ebeveyn dindarlığının, yakınlık ve koruyup gözetleme ile yakından ilişkili olduğu ve ergen ve aile arasındaki ilişkinin gelişmesinde özel bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Araştırmacıların değerlendirmelerine göre, aile dindarlığının spesifik ebeveyn tutumları ile ilişkisini tespit etmek için araştırmalarda tipolojik kavramlaştırmalar yerine, çok boyutluluğun esas alınması daha verimli sonuçlar alınmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmamızda da Snider ve arkadaşlarının görüşleri paralelinde, ergenlerin anne ve babalarının çocuk yetiştirmeye yönelik tutum ve davranışlarına dair algılar, tipolojik kavramlaştırmalar yerine, anne-baba tutumlarının çok boyutlu olarak ifade edildiği bir araştırma deseni esas alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde de ebeveyn-çocuk dindarlığı ilişkisi ve anne-baba tutumlarının çocukların dindarlığına etkisi, değişik yaşam dönemleri esas alınarak, bir çok çalışmada doğrudan ya da dolaylı olarak incelenmiştir.

Karacoşkun (1994), imam-hatip Lisesi öğrencilerini örneklem aldığı çalışmada, öğrencilerin çoğunluğunun dini hayatlarının şekillenmesinde ailesinin etkili olduğunu kabul ettiklerini, denekler arasında anne ve babasının demokratik tutum benimsediğini ifade eden öğrencilerin en büyük grubu oluşturduğunu ve yine anne-babasını demokratik tutumda kişiler olarak belirtenlerin, diğerlerine göre daha yüksek dini tutum ve davranış puanlarına sahip olduklarını tespit etmiştir (s.26, 34,58, 61).

Pehlivan (2002), 8. ve 11. sınıf öğrencilerini örneklem aldığı çalışmasında, annesinin dini kuralları öğretme konusunda demokratik tutum sergilediğini kabul edenlerin en kalabalık grubu oluşturduğunu (%65.3, s=209); onları otoriter (%15, s=48), koruyucu (%14.7, s=124.1) ve ilgisiz (%5, s=5) gruplarının takip ettiklerini tespit etmiştir. Öğrencilerin dini tutum puanlarının annelerin tutumuna dair algı açısından dağılımına bakıldığında, yine en yüksek puanlara annesinin demokratik tutum sergilediğini ifade eden deneklerin ulaştığı (x=125); onları, annelerini otoriter (x=124.4), koruyucu (x=124.1) ve ilgisiz (x=120.8) kabul edenlerin takip ettiği görülmektedir (s.71).

Babaların tutumuna dair bulgulara bakıldığında ise, yine en çok yığılmanın babasının dini kuralları öğretmede demokratik tutum sergilediğini kabul edenlerde olduğu (%70.3, s=225); bu grubu, koruyucu (%11.3, s=36), ilgisiz (%9.7, s=31) ve otoriter (%8.8, s=28) kabul edenlerin takip ettikleri tespit edilmiştir. Babanın tutumuna dair algıya göre dini tutum ve davranış puanlarının dağılımı analiz edildiğinde ise, en yüksek puana babasının din öğretimi konusunda demokratik tutumlu olduğunu ifade edenlerin ulaştığı (x=125.3); onları, otoriter (x=123.8), koruyucu (x=123.6) ve ilgisiz (x=117.3) kabul edilenlerin takip ettikleri; ancak gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır (s.72). Araştırmada ayrıca, dini konularda annenin babadan daha etkili olduğu; anne ve babanın dini davranış düzeyi yükseldikçe ve ibadetler konusundaki teşvikleri arttıkça, deneklerin dini tutum ve davranışlarının yükseldiği tespit edilmiştir (s.104).

Diğer taraftan Dinç'in (2007), ergenlerin dini yönelimleri ile anne-baba tutumlarına dair algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için gerçekleştirdiği çalışmada, dini yönelim ve anne-baba tutumları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak deneklerin dini yönelimin duygu boyutundan aldıkları puanlar yükseldikçe, annenin çocuk bakımı, tutarlı disiplin, standartların belirliliği ve duygusal ceza tutumları; buna karşılık babanın tutarlı disiplin ve standartların belirliliği tutumuna dair algılarda yükselme meydana gelmektedir. Araştırmada ayrıca, düşünce boyutu ile annenin çocuk bakımı, standartların belirliliği ve babanın tutarlı disiplin tutumu; davranış boyutuyla, annenin çocuk bakımı, koruyuculuk, babanın ise çocuk bakımı ve standartların belirliliği tutumları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (s.88).

Hökelekli (1987), din eğitiminin ergenlerin sosyal ilişki ve ilgilerine etkisini araştırdığı çalışmasında, imam-hatip lisesi ve genel lise öğrencilerinin aile ilişkilerinin çoğunlukla olumlu seviyede olduğunu; ancak aile ilişkilerinin, imam-hatip lisesi grubunda genel lise grubundan biraz daha olumsuz bir özellik arz ettiğini tespit etmiştir. Araştırmacıya göre bunun sebebi, imam-hatip lisesi öğrencilerinin ailelerinin çocuklarından dini ve ahlaki davranışlara yönelik beklentilerinin genel liseye göre daha yüksek olması, buna karşılık ergenin henüz bu beklentileri karşılayacak olgunluğa erişmemesi ve imam-hatip lisesi öğrencilerinin ailelerinin, daha çok, aile-ergen ilişkilerinin diğerlerine göre daha problemliliği olduğu düşük sosyo-ekonomik toplum çevrelerini temsil etmesi olabilir. Diğer taraftan, aile ve ergen

arasındaki anlaşmazlık konuları arasında dini ve ahlaki yaşantının sondan ikinci sırada gelmesi de araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından birisidir.

Yukarıda geçen araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde, ergenlerde dindarlık ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkilerin çok farklı boyutlar esas alınarak incelendiği, bu sebeple araştırmamızın bulgularıyla karşılaştırma yapmaya çok fazla imkan vermediği söylenebilir. Bunun sebeplerinden birisi, hem dindarlık ve hem de ebeveynin tutum ve davranışlarının neler olduğu ve nasıl ölçüleceği konusunda bir görüş birliğine varılamamasıdır. Mesela bazı araştırmalarda anne-baba tutumları, demokratik, otoriter, ilgisiz ve koruyucu gibi tipolojilerden hareketle sınıflandırılmakta; bazılarında ise bunlardan sadece birisi veya bir kaç dikkate alınmakta, ayrıca denekler bu kavramlarla tam olarak neyin kastedildiğini tam olarak kavrayamayabilmektedirler. Diğer taraftan bazı çalışmalarda, bizim araştırmamızda da olduğu gibi, bir takım tutum cümleleri kullanılarak deneklerin ilgili konudaki tutum ve davranışları veya algıları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Hal böyle olunca, araştırmaların bulgularının farklılık göstermesi ve karşılaştırmalarda güçlük yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Aynı durum, dindarlık için de geçerlidir. Tabiatı gereği, araştırmacılar tarafından farklı din tarifleri yapılmakta ve dindarlığın ölçülmesi sürecinde bu tariflerden hareket edilmektedir. Bunun sonucunda, farklı dindarlık ölçekleri ortaya çıkmakta ve bu ölçeklerden elde edilen bulguların karşılaştırılması da zorlaşmaktadır. Ancak her halükarda, gerek bizim çalışmamız ve gerekse diğer çalışmaların bulgularından hareketle, ergenlerde dindarlık ile algılanan ebeveyn dindarlığı ve tutumları arasında güçlü ilişkilerin olduğu; anne babaların ergenle ilişkilerindeki tutum ve davranışlarının, ergen-ebeveyn dindarlığı ilişkisini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediğini söyleyebiliriz.

Acaba aile ve ergenin dindarlıkları arasındaki benzerliğin sebebi nedir? Aile, ergenin dini hayatını nasıl etkilemektedir?

Yapılan araştırmaların bulgularına göre, ailenin çocuğun dini hayatını etkilemesinin yollarından birisi, onu aile içinde dini aktivitelere yönlendirmek, ibadethanelere götürmektir. Yemek duası, kısa sureler ve Allah'ın isimlerini ezberletmeye teşvik, evde birlikte namaz kılma, cuma, bayram ve teravîh namazlarına camiye gitme gibi birlikte yapılan dini aktiviteler, çocuğun dini yaşantısının ailenin dindarlığı doğrultusunda şekillenmesine yol açar. Bu süreçte ailenin etkisi, dini aktivitelere katılmanın çocuğun dindarlığına yaptığı olumlu katkı ve anne babanın model alınması yoluyla gerçekleşmektedir. Aile, çocuğun dini hayatını, dini konuları onunla konuşmak, telkinlerde bulunmakla da etkileyebilir. Yapılan araştırmalar, ailenin konuşma ve telkinlerinden kızların erkeklere göre daha fazla etkilendiğini ortaya koymuştur. Ailenin çocukların dini hayatına etkisinin bir diğer yolu ise onları dini okullara, kurslara göndererek din eğitimi almalarını sağlamaktır (Schwartz, 2006; Beit-Hallahmi, Argyle, 1997, s.105-106; Regnerus, M.,D., Smith, C., Smith B., 2004).

Diğer taraftan, İslam Dini'nin anne-babanın çocuklar üzerindeki hakları ve onlara saygıya yönelik emir ve telkinleri de ergenlerin anne babalarına yönelik

algı ve tutumlarını etkileyebilmektedir. Nitekim, ilgili ayet ve hadislerde, anne-babaya iyilik edilmesi, onlara 'öf' bile denilmemesi, azarlanmaması, güzel ve tatlı sözler söylenmesi gerektiği (İsra suresi, 23-24); maddi yardım ve manevi ilgiye en layık kişilerin anne ve babalar olduğu (El-Tac, 5/5); anne babanın rızasının kişiyi cennete götüreceği (İ. Mâce, Edep, 1 (3662); onlara iyiliğin en faziletli amel olduğu (Tirmizî, Birr, 1 (1905); Ankebut suresi, 8); cennetin annelerin ayakları altında olduğu, anneye sevgi ve saygı gösterilmesi gerektiği (İ. Mâce, Cihad, 12 (2781); çocuğun babayı mutlu etmesinin sevabının, esir azat etmesine eşit olduğu (Mecmeü'z-Zevâid, K.Birr, 8/156); kafir bile olsa anneye ilgilenilmesi, ona hizmet edilmesi, ikramda bulunulması gerektiği (Ebu Dâvud, Zekat, 34 (1668) ifade edilmektedir. Ergen, gerek din eğitimi süreci ve gerekse sosyal yaşamın farklı bağlamlarında, dinin anne baba ile ilgili emir ve yasaklarıyla karşılaşmakta ve neticede, anne babaya saygı ve onları örnek alma yönünde olumlu inanç ve tutumlar geliştirebilmektedir.

SONUÇ

A.

1. Ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler vardır.
2. Ergenlerde dindarlık yükseldikçe hem annenin hem de babanın dindarlığına dair algılarda yükselme meydana gelmektedir.
3. Ergenlerde dindarlık ile algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişki, algılanan baba dindarlığı ile ilişkiden daha güçlüdür.

B.

1. Ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba tutumları arasında anlamlı ilişkiler vardır.
2. Ergenlerde dindarlık yükseldikçe, anne ve babayı model alma, ebeveynle birlikte vakit geçirmekten hoşlanma, anne ve babaya saygı, anne ve babanın toleransı, çocuğa yardım etmesi, çocukları övme ve destekleme sıklığı, çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, ev dışında birlikte olduğu kişiler, okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgi düzeylerine dair algılar yükselmekte; buna karşılık, anne babanın kendi problemleri sebebiyle çocuğu suçlama ve birlikte yapılan bir planı iptal etme sıklığında düşme meydana gelmektedir.
3. Ergenlerde dindarlık ile babanın kontrole yönelik tutum ve davranışlarına dair algılar arasındaki ilişki, anneye göre; buna karşılık, ergen dindarlığı ile annenin destek ve örnek olmaya yönelik tutum ve davranışları arasındaki ilişki, babaya göre daha güçlüdür.

C.

1. Ergenlerde algılanan ebeveyn dindarlığı ile çocuk yetiştirme tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkiler vardır.

2. Ergenlerde algılanan ebeveyn dindarlığı ve tutumları arasındaki ilişkiler, anne ve babaya göre farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.

3. Ergenlerde babanın dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutumlarına dair algılar arasındaki ilişkilerin gücü, annenin dindarlığı ve çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarına dair algılar arasındaki ilişkilerinin gücünden daha yüksektir.

4. Ergenlerin babalarına dair dindarlık algıları yükseldikçe, babaları ideal kişi olarak kabul etme; onlarla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma; onlara saygı duyma; çocuklara yardım etme, onları destekleme ve övme sıklığı; çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, okul dışında birlikte olduğu kişiler, okul ve öğretmenler hakkındaki bilgi düzeyine dair algılar, anneye göre daha fazla yükselmekte; buna karşılık, birlikte yapılan planı sebepsiz iptal etme sıklığı düşmektedir.

D.

1. Ergenlerde dindarlık ile algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkiler, anne-babanın tutum ve davranışları tarafından etkilenmektedir.

2. Ergenlerde dindarlık ve algılanan anne-baba dindarlığı arasındaki ilişkilere, anne-babanın tutum ve davranışlarının etkisi farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.

3. Ergenlerde dindarlık ile algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişkiyi, annenin örnek alınması, ona saygı duyulması, annenin çocuğa yardım etme ve onu övme sıklığı, desteği, birlikte yapılan planı iptal etme sıklığı değişkenleri; buna karşılık, ergen dindarlığı-algılanan baba dindarlığı ilişkisini, babanın model olması, onunla birlikte vakit geçirmekten hoşlanma, babanın ergene yardım etme, onu destekleme ve kendi problemleri sebebiyle çocuğu suçlama sıklığı, toleransı, çocuğun arkadaşları, arkadaşlarının aileleri, evin dışında birlikte olduğu kişiler, okul ve öğretmenleri hakkındaki bilgi düzeyi değişkenleri olumlu yönde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- ARMANER, Neda (1980). *Din Psikolojisine Giriş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- AYDIN, Mehmet S. (1987). *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- BAYYİĞİT, Mehmet (1987). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- BEIT-HALLAHMI, B., ARGYLE, M. (1997). *The Psychology of Religious Behavior, Belief and Experience*, Routledge, London and New York.
- BİLİR, Şule, DABANLI, Duyan (1981). "Ergenlik Çağındaki Sosyale Gelişimine Aile Tutumlarının Etkisinin Araştırılması", *Sağlık Dergisi*, 55, 4-12, s. 213-229.
- CAPUTO, Richard K., (2005). "Parent Religiosity, Family Processes, and Adolescent Outcomes", *Families in Society*, 85, 4, s. 495-511.
- DİNÇ, Ayşegül (2007). *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dini Yönelim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- EBÛ DÂVUD, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk., S. Muhammed Cemil, I-IV, Beyrut, 1994.
- EKŞİ, Aysel (1990). *Çocuk, Genç, Ana Babalar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- İBN MÂCE, Abdurrahman b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mace*, tlk., S. Cemîl Attâr, I-II, Beyrut, 1995.
- ERBİL, Nilüfer, DİVAN Zeynep, ÖNDER Perihan (2006). "Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum ve Davranışlarının Etkisi", *Aile ve Toplum*, 3:10, s.7-15.
- ERDEN, Münire, AKMAN, Yasemin (2004). *Gelişim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- FIRAT, Erdoğan (1977). *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, Yayınlanmamış Doktora tezi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- GERSTEL, Jaret Beth (1989). *Factors Related to Religiosity in Jewish Adolescents*, Unpublished Doctoral Dissertation, Hofstra University, New York.
- GILLETT, Kyle Stephan (2006). *Parental and Religious Influences on Adolescent Emphaty and Antisocial Behavior Among Latino and Euro-American Youth: An Investigation of Mediating and Moderating Effects*, Unpublished Doctoral Dissertation, Graduate Faculty of Texas Tech University, Texas.
- GLOCK C., Y., (1972). "On The Study of Religious Commitment", in- *Religions' Influence in Contemporary Society: Readings in The Sociology of Religion*, s. 38-56, Ed. Joseph E. Fulkner, Charles E. Merrill Publishing Co, Ohio.
- HEYSEMİ, Nuruddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid*, I-X, Beyrut, 1967.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1987). "Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2,2, s.43-58.
- KARACOŞKUN, Doğan (1994). *İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- KAYA, Mevlüt (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun.
- KILAVUZ M. Akif (2006). "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Edit. Hayati Hökelekli), Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- KULAKSIZOĞLU, Adnan (1998). *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KUZGUN, Yıldız (1973). "Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi*, 5,1, s.57-70.
- LLOYD, Debra Heard (2000). *The Effect of Parental Control Styles on the Religious Orientation of Sauthern Babtist Mid-Adolescents*, The Southern Babtist Theological Seminary, Louisville.
- MANSUR ALİ VASIF, El-Tacü'l-Câmi' li'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl, Mısır, 1961.
- MORRIS, Bethanie Renee (2005). *Emphatic Adolescents: Associations with Religiosity and Sprituality*, Unpublished Master Thesis, West Virginia University, West Virginia.
- OFFER, Daniel, OSTROV, Eric, HOWARD Kenneth I., ATKINSON, Robert (1988). *The Teenage World; Adolescents' Self-Image in Ten Countries*, Plenum Medical Book Company, New York and London.
- PEHLİVAN, Özlem (2002). *Bireyin Dini Tutum ve davranışlarına Etki Eden Anne Baba Davranışları ve Diğer çevre Faktörleri (14-17 Yaş Grubu)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- PEKER, Hüseyin (1993). *Din Psikolojisi*, Sönmez Yayınevi, Samsun.
- PROBST, Deborah C., (2003). *Parental Attachment and Adolescents: Religiosity and Antisocial Behavior*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Houston, Houston.
- REGNERUS, M., D., SMİTH C., SMİTH B., (2004). "Social Context in the Development of Adolescent Religiosity", *Applied Development Science*, 8,1. s.27-38.
- SAGER, David Ward (1998). *Parental Behaviors and Values and Adolescent Internalized Prosocial Moral Resoning*, Unpublished Doctoral Dissertation, Oklohoma State University, Oklohoma.

- SCHWARTZ, Kelly Dean (2006). "Transformations in Parent and Faith Support Predicting Adolescents' Religious Faith", *The International Journal for The Psychology of Religion*, 16,4, s.311-326.
- SMİTH, Christian (2003). "Theorising Religious Effects Among American Adolescents", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42,1, s.17-30.
- SMITH, Christian, KIM, Phillip (2003). "Family Religious Involvement and the Quality of Family Relationships for Early Adolescents", *A Research Report of The National Study of Youth and Religion*, Number 4, Chapel Hill, NC: National Study of Youth and Religion.
- SNIDER, J., B., CLEMENTS, A., VAZSONYI, A., T., (2004). "Late Adolescent Perceptions of Parent Religiosity and Parenting Processes", *Family Process*, 43, 4, s. 489-503.
- ŞAHİN, Adem (2005). "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, s. 187-197.
- ŞAHİN, Adem (1999). İlahiyat Mühendislik ve Tıp Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ŞAHİN, Adem (2007). Ergenlerde Dindarlık ve Benlik: Dindarlığın Ergen Benliğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Adal Ofset, Konya.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizi*, thk. Sıtkı Cemil Atâr, I-V, Beyrut, 1994.
- TUZCUOĞLU, Semai (2005). "Gelişimin Doğası", *Gelişim ve Öğrenme* (Edit. Betül Aydın), Nobel, Ankara.
- YILDIZ, Murat (1998), *Dini Hayat İle Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.